

مداخل قرآنی در دایرة المعارف های ایرانی

سلسله نشست های قرآن پژوهی

وی تأکید کرد: بیشترین تکیه ما بر دایرة المعارف اسلام می باشد که اساس همه دایرة المعارف های اسلامی است و در هلند چاپ شده و نسخه دوم آن هم در یک دوره ۵۳ ساله تمام شده است.

حجة الاسلام ایازی با اشاره به اقدامات صورت گرفته در زمینه دایرة المعارف نویسی بعد از انقلاب گفت: حتی اگر بیش از این هم در حوزه دایرة المعارف کار کنیم، کم کار کرده ایم. ما باید به گونه ای به سازماندهی مجموعه هایی که در حال شکل گرفتن است بپردازیم که در نهایت بعد از سی یا چهل سال مجموعه کاملی را ارائه بدهند.

وی تأکید کرد: در حوزه دایرة المعارف ها از ایران و جمهوری اسلامی انتظار می رود بتواند از این منظر به نیازهای فرهنگی و پریش هایی که در جهان بیرون اسلام در حوزه این مسائل مطرح می شود و یا نگاه استشرافی گونه و نگاه های غیر عادلانه را نیز پاسخ دهد. موضوع جانبداری کردن و موضع گیری کردن نیست. ایازی ادامه داد: باید روی مدخل های قرآنی حساسیت بیشتری نشان داد، زیرا به آن شکل مطلوب در حوزه معارف قرآنی کاری انجام نشده است و در دایرة المعارف های قرآنی خودمان یا دایرة المعارف های عمومی که مدخل های قرآن را مطرح کرده اند،

بررسی مداخل قرآنی در دایرة المعارف ایرانی در سلسله نشست های قرآن پژوهی دوازدهمین نمایشگاه بین المللی قرآن مورد بحث و بررسی قرار گرفت. در این نشست حجة الاسلام طارمی، حجة الاسلام ایازی، حجة الاسلام مهدوی راد و آقایان اورعی، کریمی نیا و عباسی به بررسی مداخل قرآنی در دایرة المعارف های ایرانی پرداختند.

حجة الاسلام طارمی دبیر نشست ضمن بیان اینکه زادگاه دایرة المعارف غرب است، اظهار داشت: یکی از بحث های قابل تأمل و مطالعه در دوران جدید، اطلاع رسانی علمی و آگاهی از آخرین مطالعات یعنی مبحث دایرة المعارف هاست، زیرا در جامعه هنوز دایرة المعارف های تخصصی از نظر اطلاع رسانی موضوعی و آگاهی رسانی از آخرین بحث ها در یک حوزه تخصصی و معرفی منابع مهم و معتبر یک موضوع شناخته شده مشخص نیست.

وی اظهار امیدواری کرد، برپایی این جلسات مقدمه ای برای بررسی سایر دایرة المعارف ها در این زمینه باشد و از سخنرانان دعوت کرد که در مورد گستره مباحث قرآنی در دایرة المعارف ها، محتوای دایرة المعارف ها و مقالات در حوزه قرآن از حیث ساختار، صحت و اعتبار مفاهیم و سطح علمی آن صحبت کنند.

اسلامی در جهان اسلام از لحاظ گستردگی مدخل‌ها، پشتوانه علمی نویسندگان عالم و متفکران و از نظر انبوه منابعی که نویسندگان آن از جهت علمی در اختیار دارند، در تاریخ دایرة المعارف ایران یک حادثه محسوب می‌شود.

وی افزود: نکته قابل توجه در دایرة المعارف بزرگ اسلامی انبوه منابعی است که در اختیار محقق قرار می‌گیرد و به اصطلاح هر مدخلی پرونده علمی پیدامی‌کند، در نتیجه محققى که می‌خواهد مدخلی را بنویسد و تحلیل و تحقیق کند، با انبوهی از واژه‌هایی که از مدخل‌ها بیرون نویسی و یا زیراکس شده و در اختیار نویسنده است روبه‌رو می‌شود. از این جهت که حجم عظیمی از اطلاعات در دست نویسنده است، نقطه قوتی است. این نقطه قوت، گاهی در عدم توانایی نویسنده برای ارزیابی، سره‌سازی و جداسازی سره از ناسره و در پژوهش نهایی استنتاج و سنجش مدخل را با مشکل مواجه کرده است و گاهی نویسنده نتوانسته این مجموعه را کنار هم بگذارد و نتیجه لازم را استخراج کند. مثلاً مدخلی مهم مانند «ابن عباس» با پرونده علمی ۹ جلدی، به دلیل تأثیرگذاری مهمی که ابن عباس در تاریخ تفسیر داشته در شأن این مفسر نیست و نه همسو با آن پرونده علمی است که شناخته شده و نه گویای نکته نو و محتوای تازه‌ای است. در حالی که اگر

هر چند سهم قابل توجهی به موضوعات قرآن اختصاص داده‌اند، اما به شکل مطلوب به آن پرداخته نشده است. بین صبغه شیعی بودن، نه آن جانبداری و موضع‌گیری کردنی که مضر است، فرق است بین اینکه ما دعوا راه بیندازیم و بر خلاف وحدت عمل کنیم و یا رفتارهایی را انجام دهیم که نتیجه معکوس داشته باشد. اینکه وقتی این از مراجع علمی ایران و از مرکز تشیع صادر می‌شود خواه ناخواه زبان فرهنگی این کشور است، لذا باید رنگ و جهت شیعی آن به اثبات برسد. ما می‌توانیم از موضع فرهنگ اهل بیت مسائل را به گونه‌ای مطرح کنیم که توقع می‌رود. اگر ما بتوانیم در حوزه مدخل‌های قرآنی و دایرة المعارف اسلامی به خوبی منظر خود را تبیین کنیم این مشکلات و مسائل پیش نمی‌آید.

ایازی با تأکید بر ایجاد نوآوری در حوزه مدخل‌های قرآنی تصریح کرد: یکی از مشکلاتی که در کل دایرة المعارف‌های بعد از انقلاب دیده می‌شود و یا کمبود آن احساس می‌شود، انتقال و انعکاس موضوعات و مباحث جدید قرآنی در این مجموعه‌ها است. پس دایرة المعارفی که می‌خواهد روز آمد و جدید باشد باید به نوآوری و جدید بودن و موارد یاد شده توجه کند.

حجة الاسلام مهدوی راد اظهار داشت: دایرة المعارف بزرگ

است در پنج جلد منتشر شود و از سال ۲۰۰۱ تا کنون سه جلد آن به ترتیب در سال ۲۰۰۱، ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳ منتشر شده است و دو جلد دیگر آن در سال ۲۰۰۴، ۲۰۰۵ منتشر خواهد شد.

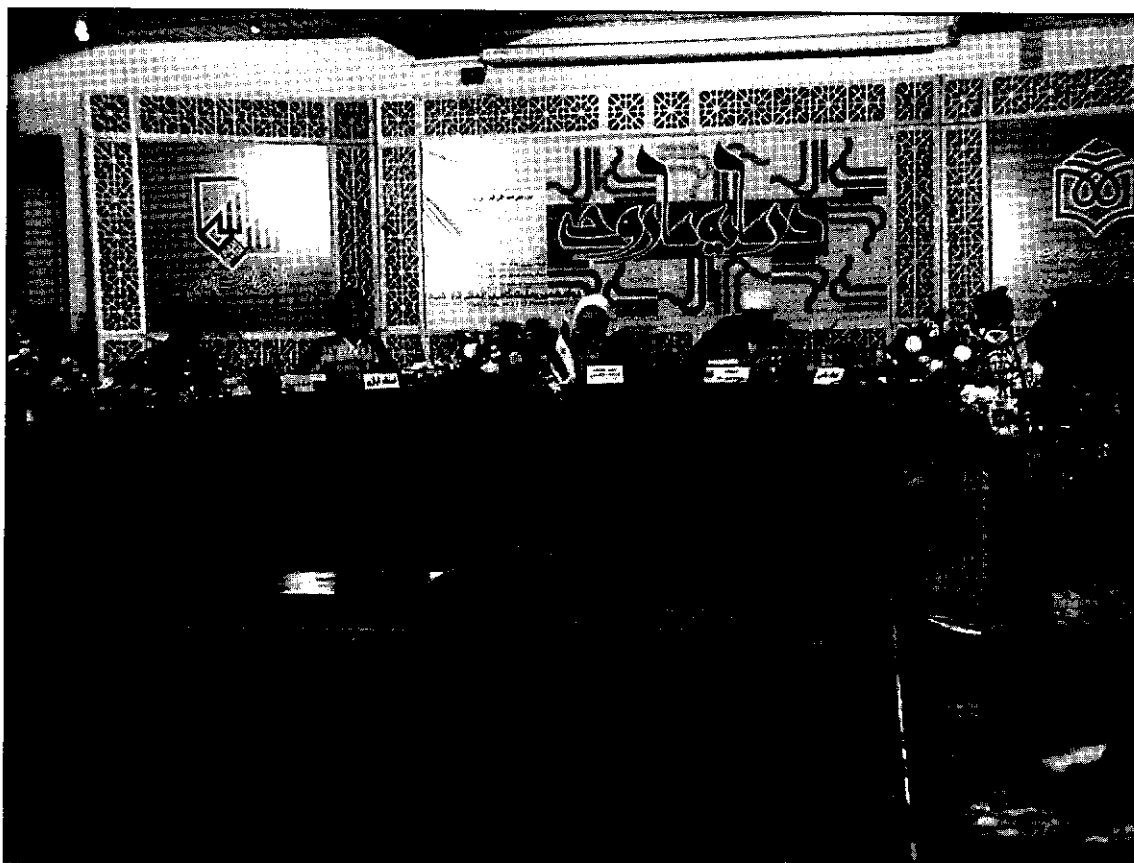
وی اضافه کرد: این ناشر در شهر لیدن هلند یک دایرة المعارف عظیم دیگری به نام دایرة المعارف اسلام منتشر می کند که ویرایش سوم آن هم در حال شکل گیری و انتشار است. این دایرة المعارف بسیار کلی تر و با مدخل های بسیار مفصل تر راجع به تمام جنبه های تاریخ و فرهنگ علوم اسلامی است. ویژگی دایرة المعارف قرآن این است که مدخل های آن صرفاً از نظر قرآن بررسی شده است. کریمی نیا یکی از مهم ترین شاخصه این دایرة المعارف را نسبت به دایرة المعارف های قرآنی و اسلامی در ایران مخاطب غربی آن عنوان کرد و اینکه برای یک مسلمان یا یک شرقی و یا یک غیر انگلیسی زبان نوشته نشده است. این دایرة المعارف است برای طبقه آکادمیک، دانشگاهی یا کسانی که به طور کلی می خواهند اطلاعات عمومی قرآنی به زبان انگلیسی کسب کنند. کلیه نویسندگان، ویرایش گران و مخاطبانی که این دایرة المعارف را می خوانند، همه ذهن غربی داشته اند و این مساله در انتخاب مدخل ها قابل مشاهده است. یعنی مدخل گزینی آن با دایرة المعارف های ما در ایران متفاوت است. گاهی مدخل هایی می بینیم که از نظر قرآنی به آن پرداخته شده که به هیچ وجه برای ما ایرانی ها و حتی طبقه پژوهشگر، حتی نسلی که در دایرة المعارف ها مقاله می نویسند، آشنا نیست، اما برای غربی ها عینیت موضوعی داشته است. به عنوان نمونه از مدخل هایی که در این دایرة المعارف به آن پرداخته شده است، فرقه های اسلامی است که در دنیا وجود دارند. مثلاً شیعیان آراء قرآنی را به عنوان یک فرقه، مورد بررسی و به صورت یک مدخل نوشته شده است. برای بهائیان، احمدیه یا قادیانی های پاکستان مدخلی دارند. نکته قابل توجه اینکه مدخلی به نام افریکن - امریکن هم می بینیم. در کنار اینها ما انبوه خاص فرقه ها را در آفریقا، بالکان و آسیا داریم که به آنها پرداخته نشده، اما مدخل هایی که برای پژوهشگران غربی آشنا و یا مهم بوده به آن پرداخته شده است. به همین شکل در انتخاب مدخل ها، مثلاً واژه ای که برای یک مدخل انتخاب شده، به هیچ وجه واژه اسلامی نیست. مثلاً اسامی تمام پیامبران مدخل است، اما به هیچ وجه اسم موسی، یوسف، ابراهیم و یا یعقوب را نمی بینیم. همه اسامی را با فرهنگ توراتی و غربی، می بینیم (مثلاً، جوزف، آبراهام). نکته دوم از ویژگی های این دایرة المعارف تکیه بسیار زیاد نویسندگان دایره المعارف بر فرهنگ مکتوب قرآن پژوهی در غرب است. قرآن پژوهی در غرب از ترجمه هایی که در قرون ۱۲ میلادی، ابتدا ترجمه های لاتین که اول انجام شده و ترجمه های اسپانیولی در قرون وسطی سپس ترجمه های بعدی مثل ایتالیایی،

کسی به همان پرونده علمی مراجعه کند، متوجه می شود که چه حد می توانسته محتوای تازه ای را از لابه لای این تفاسیر استخراج کند و این حالتی است که سراسر دایرة المعارف بزرگ اسلامی را فرا گرفته است و بخش قابل توجهی از مدخل ها با این مشکل مواجه هستند که نویسنده چون قدرت ارزیابی، تجزیه و تحلیل و سنجش و جداسازی سره از ناسره را ندارد با این مشکل برخورد می کند.

وی در ادامه به بررسی های چند مدخل پرداخت و افزود: در مدخل های «بصره» و «بغداد» به علوم قرآنی و تفسیر در بصره و بغداد پرداخته شده است. در ادبیات فارسی مطمئناً این بحث تازه ای است، یعنی از این زاویه کسی به این دوشهر نگاه نکرده و به همین جهت به لحاظ مفسرانی که معرفی شده اند و کتاب هایی که از این مفسران مطرح شده و جایگاهی که این دوشهر در جریان تفسیرنگاری یا علوم قرآنی داشته کاستی هایی دارد. البته احتمالاً اگر مسئولان این بخش ها حضور داشتند می گفتند به بعضی از موضوع ها مدخل خاص اختصاص داده شده که بعد مورد بررسی قرار می گیرد. اما گفته خواهد شد که هم روش این بزرگواران در دانشنامه جهان اسلام و هم دایرة المعارف بزرگ اسلامی، مدخل هایی که نوشته شده یا باید نوشته می شده است، در این مدخل به اشاره از آنها گذشته اند، علامت دارند و نشان می دهد که این مدخل این حالت را خواهد داشت که این اتفاق نیفتاده است. البته مقاله «بقره» که به سوره بقره پرداخته به نظر من مقاله خوبی است و نکات مفیدی دارد و با یک تکامل قابل توجهی رو به رو بوده است که شایسته تقدیر است. مدخل «احکام القرآن» در جلد ۶ آمده که این مقاله متأسفانه هم به لحاظ معرفتی و هم به لحاظ سیر تطور و کتاب شناسی به شدت ضعف دارد.

کریمی نیا نیز با بررسی اجمالی درباره دانشنامه قرآن یا دایرة المعارف قرآن که در شهر لیدن هلند، انتشارات بریل چاپ شده است به معرفی مدخل ها و شیوه نگارش و تاریخ شکل گیری آن پرداخت.

وی گفت: شکل گیری این دایرة المعارف در سال ۱۹۹۳ میلادی با ملاقات سرو ویراستار این دایرة المعارف با ناشر در لیدن هلند آغاز شده است. سردبیر آن خانمی به نام مکولینا، استاد دانشگاه جرج تاون در آمریکا است. تمامی نوشته ها و مقاله های ایشان و پایان نامه فوق لیسانس و دکتری ایشان در مسائل قرآنی است. البته چند نفر از قرآن پژوهان معروف غربی در ویرایش مقالات به ایشان کمک می کنند. یک هیأت مشاور علمی هم متشکل از معروف ترین دانشمندان غربی و مسلمان به صورت مشورتی به ایشان یاری می رسانند. جمع کثیری از نویسندگان به انگلیسی، آلمانی و فرانسوی مدخل ها را می نویسند. دایرة المعارف قرار

وی افزود: در بررسی این موضوع که واقعاً زبان خالص عربی است یا متأثر از زبان مسیحی، سریانی قبل از اسلام است یا نه ترکیبی از زبان محلی قریش در مکه است. در همین مجموعه قرآن پژوهی دو سال بعد از انتشار جلد اول این دایرة المعارف، در جلد سوم مقاله ای به نام «زبان قرآن» نوشته می شود که تمام مباحث مقالات جلد اول را دوباره در این مقاله تکرار کرده است برای اینکه نظرات جدید را درآراضافه کند.

اورعی اشاره کرد: جلد اول دایرة المعارف قرآن در مرکز فرهنگ و معارف قرآن مربوط به دفتر تبلیغات اسلامی در حال نگارش است، منتشر شده که از مدخل «آب» تا «ابوسرمد» را شامل می شود. جلد دوم از «ابوطالب» تا «اسباب نزول» زیر چاپ است. جلد سوم از «اسباط» تا «اعجاز قرآن» برای چاپ آماده است. جلد چهارم از «اعجام» تا «ایوب» است.

وی افزود: اخیراً تنها دایرة المعارفی که خاص قرآن و با سلیقه قرآنی باشد همان است که در لیدن هلند چاپ می شود که در حوزه اسلامی و حوزه های علوم دینی نگاشته نمی شود و در غرب نوشته می شود. این گونه دایرة المعارف نوشتن برای اولین بار، آن هم با صبغه قرآن تخصصی در حوزه ای که هیچ گونه ساز و کار دایرة المعارفی در آن سابقه نداشته قابل توجه است.

فرانسوی و... انجام شده شکل گرفته است. اما سنت آکادمیک و دانشگاهی که در آن رساله را گذرانده اند یا پژوهش کرده اند هر چند ممکن است - پژوهش ها خیلی مغرضانه باشد و با مبانی ما سازگار نباشد - این شکل از پژوهش غربی بیشتر قرن نوزدهمی است، ولی در قرن بیستم خیلی اوج می گیرد و به اواخر قرن بیستم که می رسیم، انبوهی از مکتوبات، رسالات، کتاب ها و مقالات قرآنی متعلق به مکتب های مختلف یعنی آرا و دیدگاه های مختلف غربی ها درباره قرآن شکل گرفته و حاصل شده است. تکیه نویسندگان این مقاله ها در دایرة المعارف قرآن بعد از مراجعه به منابع اولیه اسلامی مثل تفاسیر، مجموعه مواردی است که غربی ها شکل داده اند. بنابراین به یک سری از آثار مرجع غربی درباره قرآن مثل انجیل و لوح اولیه مقدس این نویسندگان، مثل تاریخ قرآن «تولدیکه» و تاریخ تفسیری از «گلدزیهر» که به تازگی به فارسی ترجمه شده است، ارجاعات بسیاری می بینیم.

ایشان اظهار داشتند: یکی از مهم ترین ایرادهایی که می توان به این دایرة المعارف گرفت تکرارها و تلافی هایی است که مجموعه سرویراستاری این دایرة المعارف چندان ابایی از آن نداشته اند، البته این مسأله در دایرة المعارف اسلام وجود دارد.

بحث قرار بگیرد. بخش دیگر موضوع اسما و صفات هست، که به اسما و صفاتی که معین و محدود است اکتفا نشد. اسما و صفات مباحث فراوانی را ایجاد کرد، دسته‌ای براین بودند که اسما و صفات معروفی که در قرآن و تفاسیر آمده و در کتاب‌های اسما و صفات به آنها پرداخته‌اند، بر اساس توقیفیت اسما و صفات به آنها بپردازیم. ولیکن نظر دیگر این بود که اسما و صفات انتزاعی را هم بیاوریم. منظور این است افعالی که در قرآن به خداوند نسبت داده شده را به شکل فاعلی و وصفی در دایرة المعارف بیاوریم، ولی ما ملاکی قرار دادیم که خیلی از محدوده خارج نشویم. ملاک این شد که اسما و صفات انتزاعی و افعال و اسمائی که از خداوند در روایات و ادعیه ائمه علیهم السلام به شکل خاص از آنها یاد شده را در دایرة المعارف بیاوریم. وی اضافه کرد: تعداد مدخل‌های این دایرة المعارف ۳۰۰۰ مدخل است که البته در مقدمه جلد اول، ۴۰۰۰ گفته شده که البته آن برآوردی در ابتدای کار بوده و براین اساس دقیق نبوده و مدخل‌ها هنوز بررسی کامل و تصویب نهایی نشده بود. اما حالا تصویب نهایی شده و ارجاعات مشخص شده، ۳۰۰۰ مدخل که ۲۰۰۰ مدخل اصلی و دارای مقاله و ۱۰۰۰ مدخل ارجاعی است، که مقاله در ذیل آن نیامده است. البته اصل حاکم این بوده که برای هر مدخل مقاله

البته اساتید و نویسندگانی بوده‌اند که در دایرة المعارف‌ها مقاله می‌نوشتند، اما اینکه ساز و کار دایرة المعارف نویسی در حوزه با شروع این دایرة المعارف آغاز می‌شود، قطعاً چنین دایرة المعارفی مشکلات خاص خود را دارد که حداقل امکانات مالی و هزینه از جمله آنهاست. هم چنین قرار بود مخاطبان دایرة المعارف در سطح دانشجویان و طلاب علوم دینی به بالا باشند، البته نه به این معنا که برای متخصصان و پژوهشگران سطح بالاتر قابل استفاده نباشد.

وی هدف فرهنگ قرآنی را این دانست که به متن جامعه وارد شود. هم چنین زیر بنا و اساس گزینش مدخل‌های دایرة المعارف دو کار با سابقه بزرگی بود که در مرکز فرهنگ و معارف قرآن انجام شده است، یعنی تفسیر راهنما و دیگری فرهنگ معارف قرآن یا کلید دستیابی به معارف قرآن عنوان نمود. دسته دوم مباحث علوم قرآن است که علوم قرآن هم در دو بخش است. ابتدا تصمیم گرفته شد آن علوم قرآنی که در متن قرآن به آن اشاره یا تصریح شده، مدخل قرار بگیرد، مانند ناسخ و منسوخ، محکم و متشابه، آیه و... اما در مراحل بعدی با مشورت با بعضی از پژوهشگران قرآنی بنابراین شد که علوم قرآنی که حول قرآن هست و در متن قرآن به آنها اشاره نشده، آنها هم مورد

مستقل بیاوریم، مگر اینکه بخواهیم آن مدخل را مستقل بیاوریم، مدخل اصلی ناقص و یا تکرار مکررات شود. از این ۳۰۰۰ مدخل، ۱۱۲ مدخل مربوط به علوم قرآن، ۳۶۲ مدخل اسما و صفات و اعلام مصرح ۷۵۰ مدخل و بقیه موضوعات و مفاهیمی است که در قرآن یا تصریح شده و یا از قرآن برداشت می‌شود.

اورعی یکی از ویژگی‌های این دایرة المعارف را صبغه قرآنی آن دانست که فقط مباحثی که در قرآن و در تفاسیر به صورت مستقیم به آنها پرداخته شده طرح می‌شود.

وی هم چنین یکی از مشکلات این چنین دایرة المعارفی را این دانست که در حوزه شیعه تولید می‌شود و تاکید داشت مباحث قرآنی باید با وسواس کامل نوشته شود که هم مباحث تحمیل به قرآن نشود، و هم در یک قالب دایرة المعارفی امروزی نگاشته شود.

عباسی عنوان کرد: دایرة المعارف اکسفورد یک اسم عمومی است، زیرا این دانشگاه دایرة المعارف‌های گوناگونی را چاپ کرده است. اما آن دایرة المعارفی که من خدمت شما می‌گویم دایرة المعارف جهان معاصر اسلام اکسفورد نام دارد. از اسم پیداست آنچه این دایرة المعارف به آن می‌پردازد مباحث جدید دنیای اسلام است و بیشتر مسائل سیاسی و اجتماعی دنیای اسلام مد نظر آن بوده است. در این دایرة المعارف قرآن هم به عنوان سرچشمه دین اسلام دارای مقالات بسیاری است.

بنا بر گفته آقای اسپوزیتو انگیزه‌ای که او را به طراحی چنین دایرة المعارفی ترغیب کرده است، انقلاب ایران است. وی سپس نیاز دنیای غرب به دایرة المعارف اسلام را اینگونه بیان می‌کند که آن دایرة المعارف به پیشینه اسلام و قرون وسطای اسلامی و سده‌های میانی پرداخته و از یک مقطع زمانی به بعد کار نشده است. لذا ایشان شمول دایرة المعارف خود را از اواخر قرن ۱۸ به بعد یعنی زمانی که ارتباط مسلمانان با دنیای غرب بیشتر شد و دنیای غرب دستاوردهایی برای مسلمانان داشت و چالش‌هایی ایجاد کرد که باعث تألیف دایرة المعارف شد. در مورد مخاطبان هم ایشان می‌گوید که معلمان دبیرستان تا متخصصان می‌توانند از این دایرة المعارف استفاده کنند، و برای همه مفید است. این دایرة المعارف را *EI* (اینسایکلوپدیا آف اسلام) می‌نامند و به اختصار بین اهل تحقیق به *MIW* معروف است که مخفف این دایرة المعارف می‌باشد. دایرة المعارف ۴ جلد است.

او هم چنین تاکید می‌کند که تمامی مؤلف‌ها از سراسر دنیا هستند و مسلمان و غیر مسلمان می‌باشند و ویژگی مشترک آنان این است که در دانشگاه‌های غرب تحصیل کرده‌اند. یعنی اگر

مسلمانی هم مقاله‌ای نوشته مسلمانی است که از یک کشور اسلامی هجرت کرده و در دانشگاهی در غرب درس خوانده است. آقای اسپوزیتو مقالات را در پنج مقوله، دسته بندی می‌کند که عبارت است از: اندیشه و اعمال مسلمانان، اسلام و سیاست، جماعت‌ها و گروه‌ها و جنبش‌های اسلامی مشهوری که در دنیای اسلام مطرح هستند، اسلام و جامعه و مطالعات اسلامی، یعنی مطالعاتی که توسط مسلمانان یا غیر مسلمانان انجام شده است. در ادامه نیز می‌افزایند: در انتهای جلد چهارم نمایه‌ای قرار دارد که مقالات را موضوع بندی کرده، چه موضوعاتی که خودشان مدخل هستند و چه در مدخلی و ذیل عنوان دیگری آمده‌اند که با توجه به این می‌توان مقالات قرآنی را به دو دسته تقسیم کرد: نخست مقالات قرآنی که مستقل هستند. بخش دوم مقالات غیرمستقل که مفاهیم است، مانند مداخل علم، ایمان و عدالت و جهاد که به صورت بسیار مختصر بیان شده است، زیرا هدف نبوده که مثلاً جهاد در قرآن را بنویسند. سوم حوزه‌های مرتبط با قرآن، مانند اصول فقه، حدیث، تعلیم و تربیت و ... در اینها هم تیرهای فرعی دارند، مانند حدیث و قرآن، تبلیغ در قرآن، اینها هم مسائلی است که به آن توجه کرده‌اند.

در پایان عباسی گزارش از سه مقاله اول یعنی مقاله قرآن، ساختار قرآن و پراکندگی آیات قرآن اشاره می‌کند و به عنوان آخرین مورد بحث قرآن و مدرنیسم یا تجدد را مطرح می‌نماید و بیان می‌کند این مدخل جذابی است، اما خیلی خوب به آن پرداخته نشده است.

ایازی مطالبی را درباره دایرة المعارف بزرگ اسلامی و دانشنامه جهان اسلام در سه بخش عنوان کرد. نخست مداخلی که موضوع به خوبی استیفای حق نشده و خوب بحث نشده است. دوم مداخلی که یک عنوان اصلی آمده و فرعی که جا داشته و با گرایش قرآنی باشد نیامده است. سوم مداخلی که اصلاً نیامده و باید مطرح می‌شده است. وی اظهار داشت: مداخل قرآنی در دایرة المعارف بزرگ اسلامی در مقایسه با دانشنامه جهان اسلام کمتر توجه شده است و بعضی از موضوعات و مداخل‌ها را نیآورده‌اند. مثلاً با اینکه در قرآن زیاد باد و باران را داریم هیچ اشاره‌ای به آن نشده است. در دانشنامه جهان اسلام در باب مدخل ترجمه قرآن، بسیار کم و ضعیف و محدود بحث شده و بسیاری از مباحث در حوزه ترجمه قرآن نیامده است و در موضوع تاریخ قرآن، مداخلی به نام تاریخ قرآن وجود ندارد.

در پایان مهدوی راد نیز تاکید کرد مقاله «تفسیر»، مقاله بسیار مهمی است و اگر کاستی‌های آن برطرف شود، زمینه چاپ مستقلی دارد و مانند کتاب‌های دایرة المعارف می‌توان آن را مطرح کرد و در این زمینه به ارائه مثال‌هایی پرداخت.